

Szerző
Vörös István

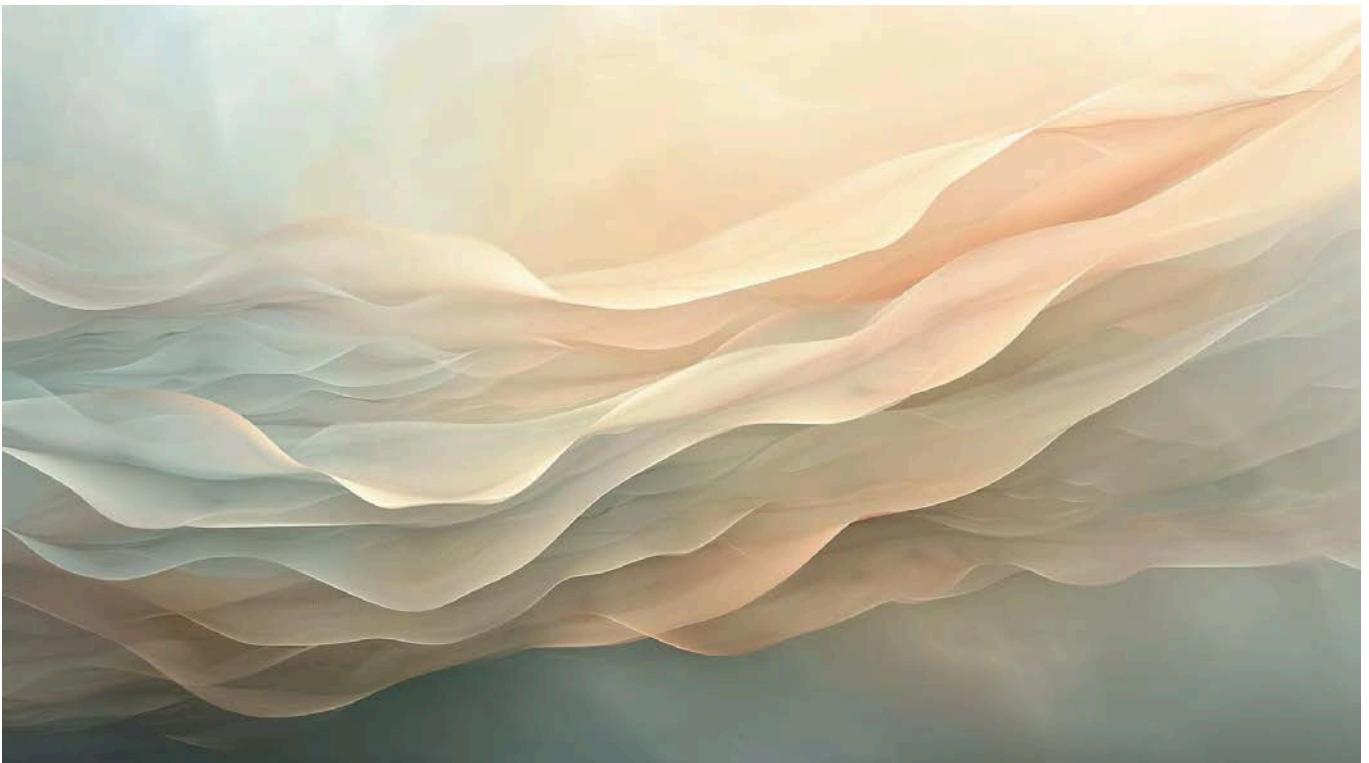
Dátum
2026. márc. 30.

ESSZÉ

SZÓ-BESZÉD

VANNAK-E ÚJ VIZEK A KÉTSÉGBEESÉS KORÁBAN?

[SZÓ-BESZÉD]

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

Ady Endre: Új Vizeken járok

Ne félj, hajóm, rajtad a Holnap hőse,
Röhögjenek a részeg evezősre.
Röpülj, hajóm,
Ne félj, hajóm: rajtad a Holnap hőse.

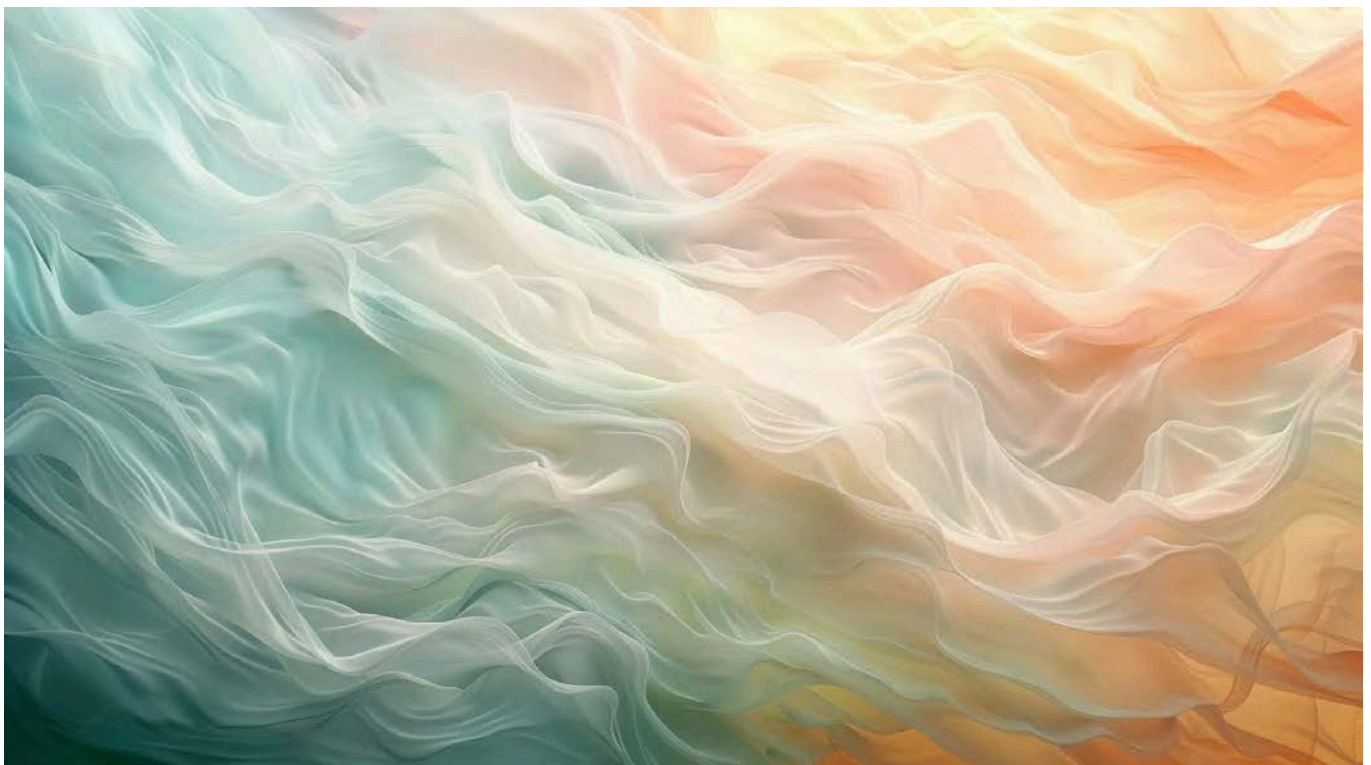
Szállani, szállani, szállani egyre,
Új, új Vizekre, nagy, szúzi Vizekre,
Röpülj, hajóm,
Szállani, szállani, szállani egyre.

Új horizontok libegnek elébed,
Minden percben új, félelmes az Élet,
Röpülj, hajóm,
Új horizontok libegnek elébed.

Nem kellene a megálmodott álmok,
Új kínok, titkok, vágyak vizén járok,
Röpülj, hajóm,
Nem kellene a megálmodott álmok.

Én nem leszek a szürkék hegedőse,
Hajtson szentlélek vagy a korcsma gőze:
Röpülj, hajóm,
Én nem leszek a szürkék hegedőse.

„Tudom, hogy nem annak van igaza, aki azt mondja: ‘most azonnal, most, most’, (...) hanem annak, aki azt mondja: ‘holnap, holnap, holnap’, és tudja, hogy érkezik már az új élet, és mind közelebb jön a világhoz” – ezzel zárja esszéjét Federico García Lorca [\[1\]](#). Ugyanaz a művészetbe és jövőbe vetett elképesztő bizalom jellemzi mind a két szöveget, Adyét éppúgy, mint Lorcaét. És ebből következően az új művészetre (művészet és jövő egybevágására) is vonatkozik ez a bizalom. Az új művészet csorbítatlan lesz, vélik. Egyre művészet-szerűbb [\[2\]](#).

Honnan vették a jövőbe vetett bizalmukat? Lehet, hogy az ilyesmi genetikus? Az ember éppúgy bízik a jövőben, ahogy a kutya bízik vakon az emberben. Ady nagyobb hajója, Magyarország a vers megírása után nem sokkal (egy-két történelmi evezőcsapással később) az I. világháború

katasztrófájába repült, a hajót aztán már Horthy Miklós ellentengernagy irányította, az országnak pedig csak ellentengere [3] maradt. Lorca nagyobb színháza, Spanyolország, az ő élete végére óriási bikaviadal-poronddá tágult, kitört a polgárháború, mely már első perceiben elpusztította a költőt, ugyanúgy, ahogy a háború utáni összeomlás szimbolikus pillanata volt Ady halála. Egyszer [4] már tettem javaslatot arra, hogy irodalomtörténeti korszakhatárokat ne történeti, hanem irodalomtörténeti eseményekhez (befejezésekhez) kössük. Egy korszakos író halála – korszakhatár. Csak rosszabb jöhet utána, mint a forradalmak után is, minden igyekezet ellenére. De egy nagy író halála ráadásul ellenforradalom. (Az addig gyarapodó életmű megtorpan, lezáródik, zsugorodni kezd, kilátásba helyezik neki a feledést. Mikor már-már úgy tűnt, hogy megérthető egy életmű alapján a világ, de legalábbis az ország, esetleg egy szőlőhegy vagy városrész, mindez hirtelen inkább magyarázatra szorul. Pedig eddig maga a mű magyarázott.) Íme pár lehetséges korszakhatár a magyar irodalomtörténetből, mely méltó tükröt tart a történelemnek is, megmutatva, hogy ami történelemként történik, nagyobbára szintén csak íródik, fikcióval átítatott, mint a tengerész ruhája sóval. És fordítva is fény derül valami ilyesmire, a történelem ablakot nyit az irodalom felé, ahol persze senki nem tudja magát (vagy bárkinek a hőstetteit [5]) bámulni:

1919 – Ady halála

1941 – Babits halála

1989 – Weöres Sándor halála

2001 – Mészöly Miklós halála

Ezek az időpontok talán magát a történelmet is érvényesebben [6] tagolják, mint más megszokott fikciók. Mondjam hogyan? Ady halála a Monarchia és így az uralkodó nemzet illúziójának végét jelenti.

A mindkét világháború agressziója ellen tiltakozó Babits kiesésével szabad az út Magyarország háborúba lépése előtt. Túlzó megfogalmazás? Ugyan miért hangsúlyozta volna az írástudók árulásának veszélyét Babits, ha nincs tisztában nem mindig kifejtett metafizikai erejük komolyságával?

WS halálakor gyorsulnak be a rendszerváltás folyamatai. Természetesen addig sem az élete fékezte mindezt, ezzel igazán nem lehet őt vádolni. Hát a rendszert?

Mészöly halála a *Talán nem is olyan rövid 20. század* igazi végével esik egybe (mely század így 1904-2001 közé esne: 1904, Jókai és Csehov halála, és a következő évben már az első orosz forradalom). A 20. század nem annyira a kétpólusú világrend elmúltával ért véget, hanem amikor mégis megjelent egy újabb másik pólus, és deklarálta az új stílust, ahogy a dolgok történni fognak, vagyis 2001. szeptember 11-én. Hogy ez a konstrukció csak játék és vicc? A korszakolás mindig játék, a korszakok pedig viccek, csak a poénjukat gondolják véresen komolyan.

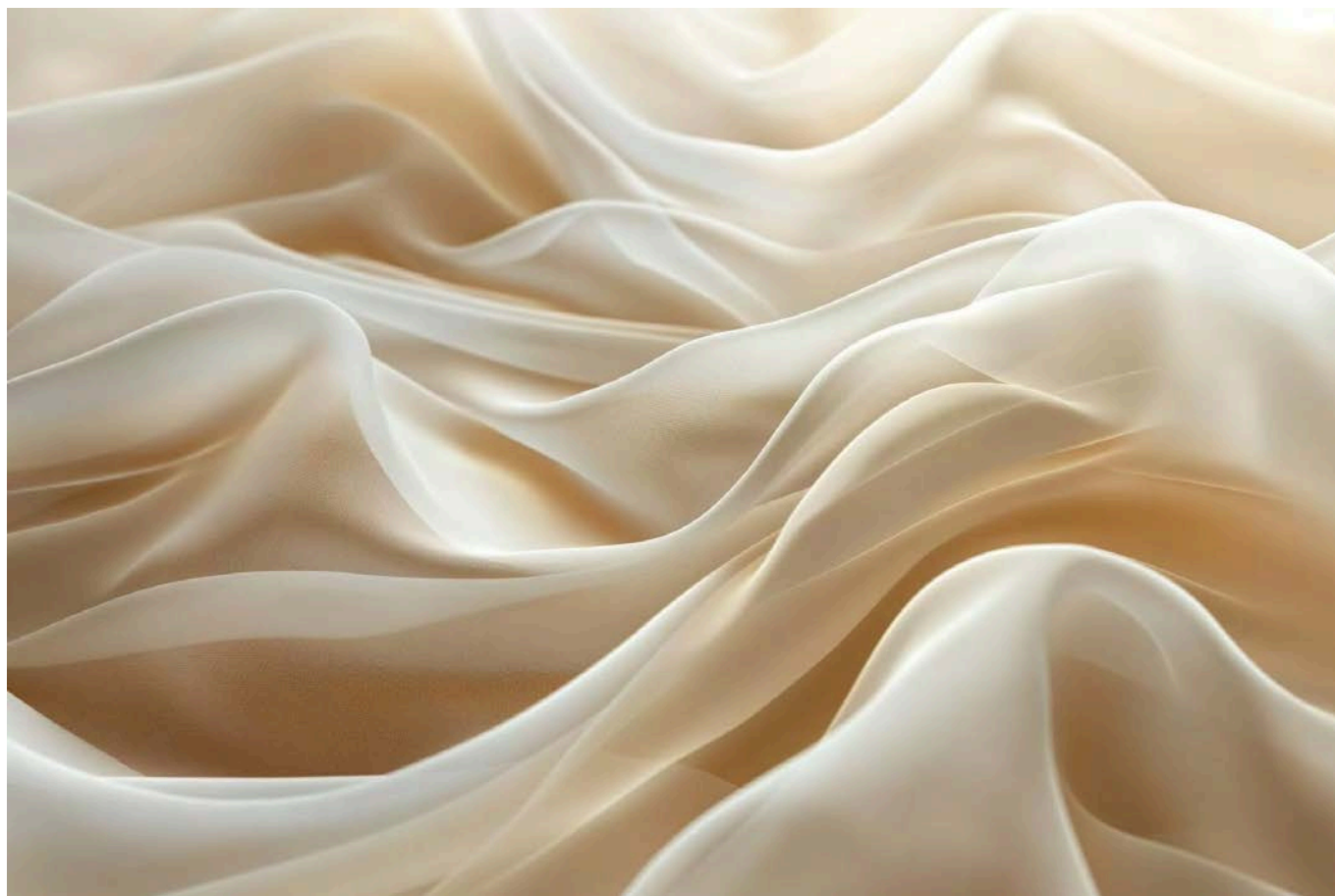
Összerakhatjuk a játék darabjait másképp is: Federico García Lorca halála lehetne a spanyol (irodalom alapú) történelem határjelző pontja. Így és akkor kezdődik a falangista rémuralom. Ady, vagy Lorca, vagy Radnóti halálával *a jövőbe vetett bizalom kora* is véget ér. (Lorca halála nagyjából egybeesik József Attiláéval – 1936, 1937.) *A jövőbe vetett bizalmatlanság kora* lenne tehát a szellemi értelemben vett nagyon rövid huszadik század (1919–1989, vagy 1936–1989, esetleg 1944–1989)? Az 1990-es öbölháborúval (vagyis: Weöres Sándor halála után) pedig kezdetét veszi jelenkorunk, a *klímakatasztrófa kora*. Az akkor felgyújtott olajkutak égése óta billent meg még a vártnál is jobban az éghajlat belső egyensúlya. Nem sokkal előbb (1989-ben, WS halálának évében) a Ceaușescu házaspár kivégzését hozó karácsonykor rendellenes módon plusz húsz fok körüli hőmérséklet volt Budapesten. Akkor ez a kegyelem pillanatának tűnt, ma inkább fenyegető jelnek mondható.

Nem egyszerűen az a kérdés, mondhatok-e még olyat, hogy a *Holnap hőse*, hanem már ez a biztatás is kérdéses: *Ne félj, hajóm!* A vizek megvadulása és eltűnése vár ránk. Emelkedik a tengervíz szintje, elpusztulhat Velence, de kiszáradhat a Velencei-tó. Mindkét esetben a víz emberi léptékű jelenléte, a lagúna és a sekély (az *elfogadható, de meglevő mélység*) kerül veszélybe. Ám nem szükséges a kisbetűs holnappal riogatnunk magunkat, hiszen itt van a ma, közismertek a képek az Aral-tó egykori medrében rekedt, partra száradt, megbillent, fölöslegessé vált hajókról. Ma az egykori medret Aralkum-sivatagnak hívják. Ha magyarországi hajókról beszélünk, nagyon is van miért félniük, és egyáltalán nem segít rajtuk, hogy ugyan ki száll föl a fedélzetükre éppen. De a velencei gondolák is pánikban lehetnek, épp az esetleges vízbőség miatt. Kinek kellene egy nyílt vízi hullámvásznak kitett város maradványában az olyan kifinomult és kecses jármű, mint a gondola?

rázós terep

„Szállani, szállani, szállani egyre, / Új, új Vizekre, nagy, szűzi Vizekre”? – persze ne tegyünk úgy, mintha nem tudnánk, Ady legkevesébé sem vízügyi verset írt, ez valamiféle szimbólum. Az idő és víz egymáshoz hasonlítása már az ókor óta gyakori tévképzete a költőknek. Ha valami nem hasonlít egymásra, akkor az a víz és az idő. A víz esik, ömlik, tócsákban áll, átnedvesít, fölgyűlik, elpárolog, megfagy. Egy gleccser jobban hasonlít az időre, mint a víz! Az idő csak telik, ami a vízzel nem szokott megtörténni, legfeljebb vele telik meg egy tartály. A metafora persze mindig rázós terep volt, a többi költői trópus pedig maga a zűrzavar. A szimbólum talán a királya ennek a zavarnak. Hát itt egy szimbólumról van szó. Ady úgy érzi, a művészetben valami teljesen újat csinál, mivel az ötven évvel azelőtti francia irodalmi leleményeket bevezeti Kompországba. És még igaza is van. Magyarország és Ady e látszólagos megkésettség ellenére nem elmaradott! A magyar irodalom nem a tegnapi irodalma, akkor sem, ha épp tegnapi újdonságokkal csinálunk forradalmat. Más a tegnapi ott, mint a tegnapelőtti itt! A magyar nyelv hangfekvése erősen eltér a franciáétól. Egy régi zene fesztiválon mégis, vagy épp ezért, sikereket arató hangszer. Ady forradalma teljesen más, mint Baudelaire-é. Baudelaire nem is nagyon érezhette forradalmárnak magát, inkább kriminalizált potenciális bűnözőnek (egy rossz virágnak), míg nálunk a lírai forradalom a társadalom forradalmasításának ígéretével járt, Ady valóban hősnek tekinthető a maga korában, hiszen bátor és szabad volt, amit csinált. Ma is az. Ez a vers minden károgozás ellenére remekmű.

Ezúttal is érvényes, amit Norbert Elias Mozart hatásának társadalmi struktúrájáról mond: „Ha a művész annyi szabadságot enged képzelőerejének, amennyivel már túllép a művészeti ízlés uralkodó kánonjának határain, saját esélyeit rontja a közönségnél. (...) Másképp áll viszont ez egy olyan társadalomban, amelynek az uralkodó elitje művészet dolgában a jó ízlést éppen úgy saját

társadalmi csoportja magától értetődő kiváltságának tekinti, mint mondjuk annak eldöntését, milyen a szép ruha. A 'szabad művészek' az uralkodó kánonon túlmutató, újító hajlama e társadalomban könnyen válhat önveszélyessé.”[\[7\]](#) De a remekművek is átalakulnak, nem jelenthetik ugyanazt nekünk, mint amit a kortársaknak jelentettek. Az akkori olvasót – már amelyiket – hevület kaphatta el, repült ő is a hajón, úgy érezte, garanciája van arra, hogy a jó oldalon áll. Mert vitathatatlan, hogy aki valóban a jövő jobbá tételén tud dolgozni, és ez ügyben valódi eredményeket ér el, az a jó oldalon áll. Aki nem képes vagy hajlandó ilyesmire, az a rosszon. „A világhoz való viszony nem gyógyítható.”[\[8\]](#)

„Tekintve, hogy társadalminkban az erkölcs régóta heves viták tárgya, alig leplezett ideológiaként fog feltűnni minden olyan kísérlet, amely a természetre apelláló etikai ítélet megszilárdítására törekszik.”[\[9\]](#) Amikor igazzá válik egy csak nagyon erős fantáziával igaznak elképzelhető elmélet, akkor veszti épp hitelét. Ez az ellentmondás tölti fel új tartalmakkal az Ady-verset. Megeshet, mélyebb, összetettebb tartalmakkal, mint amelyek eredetileg benne voltak. Nos, ezek szerint rendelkezésünkre áll egy korábbi, már érvényét veszített versértelmezés? A vers szellemisége akkor is két ideológia, két világkép, két életmód, két valóságalkalmazás ütközőfelületén jött létre, mint ahogy a szöveg ma is ilyen ütközőzónába kerülve értelmeződik át. Tehát mégiscsak jár új vizeken.

a közöny okozta sérülések

De az is kérdés, vannak e még *szűzi Vizek*? (Figyeljünk a jelző-eltérésre és a nagybetű használatára!) Jan Patočka ír arról, hogy a filozófiában száz éve nem hangzott el új gondolat.[\[10\]](#) Persze ebben téved, ez idő alatt szerintem bőven történt ilyesmi, de az új gondolatok sem bejáratlan, szűzi Vizeken hangzanak el. Ezek a Vizek alighanem szellemi tartományokat jelentenek, amelyek éppen kiürültek a tegnapi gondolatoktól, így az árapály logikájából következően jöhet valami új. A szellemi tartományok nemcsak a létrejövő filozófiai munkákból és verseskötetektől képződnek, hanem mindennek alapja az olvasói, hallgatói érdeklődés. A filozófus és költő lehet népszerű, de nem lehet sztár, nem leuralnia kell befogadója egóját, hanem megerősítenie. Ady olvasói azért is lehettek lelkesek, mert a maguk számára is új távlatokat fedeztek föl a költő olvasása során. De ehhez el kellett olvasniuk Adyt. Ha nem teszik, nincs új távlat nekik se, és a költő rettentő nagynak tűnő egója is szépen széttöredezett volna a közöny okozta sérülésektől. Irigyei *röhög*hetnek volna *a részeg evezősön*. És semmi hasznuk nem lett volna a kárörömeikből, őket ugyanolyan közöny fogadta volna. De akkoriban Ady legnagyobb irigye, Kosztolányi is ugyanúgy megtalálta az utat a népszerűséghez. A szellemi horizontot az jelenti, hogy van kinek beszélni. „A beszéd: beszéd egymással. (...) Aki egy költeményt meg akar érteni, csak magára a költeményre gondol.”[\[11\]](#) De a vers épp az igazi beszéd, a beszélgetés más dimenzióba áttett vetülete. A vers mindig beszélgetés, néha tárgyasulnak benne a különféle beszélgetők. Máskor nem. A költői én, a személyes én, az olvasói én, az olvasó magánemberi mivolta. E négy mindig megvan. Ez az Ady-vers is többszereplős. A lírai én mostanra (novellai)

elbeszélővé egyszerűsödik. Már nem a hősök érdekesek, hanem a hétköznapok. Vajon Ady utálná ezt?

Most is van persze kinek beszélni, de az olvasás-tudatlanság szedi az áldozatait, bizonyos folyók már nem torkolnak a szellemi élet (egykor) nagy kiterjedésű, de nem túl sok vizet összegyűjtő lagúnás tavába. Szokás volt gúnyolódni a Szovjetunión, hogy vissza akarják fordítani a vizeket. Kár volt a gúnyért, mert sikerült nekik. Nekik? Az az ország se létezik már, de a baj, amit okozott, itt maradt nekünk. Nem azért nem történt meg a valódi rendszerváltás, mert valami titkos összeesküvés mozgott mögötte és ellene. Nincs árnyéktörténelem. Van viszont egy szerencsétlen összefüggés: ha valamiféle salátatörvénnyel egy magát teljesnek tételező világot semmisítünk meg, könnyen kiirthatjuk a jó dolgokat, de a rosszakat, amiért szabadulni akarunk az ilyen állam-utópiáktól, csak részben.

Tudom, hogy nem annak van igaza, aki azt mondja: „most azonnal, most, most”, hanem annak, aki azt mondja: „tegnap, tegnap, tegnap”, és tudja, hogy csak akkor lehetséges az új élet, ha mind közelebb jön a világhoz a már bevált régi. Nincs másik.

A SZÜRKÉK KEDVENCE

*Reszkess, hajóm, rajtad a Holnap szörnye,
bár dumál, de nem orákulum ő se.*

*Billegj, hajóm,
reszkess, hajóm, rajtad a Holnap szörnye.*

Illegni, billegni, nevetni lassan,
ósvi iszapban, de egyre hangosabban!

Reszkess, hajóm,
illegni, billegni, nevetni lassan.

*Eléd szakadnak szűkös horizontok,
nem is a múlt, a jelen jelent gondot.*
Reszkess, hajóm,
eléd szakadnak szűkös horizontok.

*Nem találom meg ébren a világot,
sovány vigasz, hogy új vizén járok.*
Reszkess, hajóm,
nem találom meg ébren a világot.

*Nem voltam soha a szürkéék kedvence,
pedig elég lett volna bőven egy életre:*
reszkess, hajóm,
nem voltam soha a szürkéék kedvence.

[1] A színházról. Ford.: András László. In: *Federico García Lorca válogatott művei.* (Szerk. András László), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963. 700. o.

[2] Mit jelent az, hogy egy mű művészet-szerű? Korlátozást vagy éppen meg többszöröződést? „... *dologként a mű nem is műalkotás; s csak a szellem alkotásaként az, ha felvette a szellem keresztségét.*” G. W. F. Hegel: *Előadások a művészet filozófiájáról.* Ford.: Zoltai Dénes. Atlantisz, Budapest, 2004. 63. o.

[3] Sajnos, itt kapóra jön Horthy rangja. Ki más is lehetett volna annak az Ady halála után létrejövő, új vizek után egyáltalán nem érdeklődő országnak a kormányosa, melynek ellenhegyei csak az ellentengerben tükröződnek? A képzelődés országa ez, előkelőségei és kisemberei előszeretettel öltözködtek jelmez-szerű, anakronisztikus díszruhákba. Maradt Alföldje, melynek síkja maga az ellentenger. Határai álhatárok, területe kevesebb, mint amennyinek mérik. A csak lassan érzékelt történelmi abszurd alapja az ellentragédia. Mert ellentragédia a történelmi igazságtalanságot sorstragédiának élni meg, és ezért felhagyni az Ady-féle modernizációs igénnyel. Az ellenország kilazul helyéből, kimozdul Európából. Közben a téveszmékben való megerősítésképpen Olaszország is ellen-római-birodalommá válik, és Németország kisvártatva ellen-német-birodalommá. Magyarország dehogyis az utolsó csatlós, inkább a zászlóshajó az ellentengeren. Csak aztán el(len)takarják a nagyobb hajók. De azért a sötét (vagyis: ellen)erővel sodródik. Mely, ha győz, az árnyékában ragadunk. „Ha veszít, bűnhődünk, jó szokásunk szerint a vesztesek helyett.” (Lányi András: *Nem a mi háborúnk*, Magyar Hang, 2025. szeptember 5–11. 9. o.) Ez az igazi ellenúriemberi virtus.

[4] Volt egyszer – vagy többször? – egy (?) Közép-Európa. *Változatok a Közép-Európa-képre Mészöly Miklósnál, Martin C. Putnánál.* In: [Vörös István: Árnýékvers és írónia. Esszék, tanulmányok, esszéversek.](#) Kijárat, Budapest, 2022.

[5] Az eseménytörténet túlhangsúlyozása és a történelmi nagyok cselekedeteinek vizsgálata helyett szívesen tartok inkább Fernand Braudellel, amikor deklarálja, hogy leszáll „az előkelő történelem hajójá”-ról. (Fernand Braudel: *A kapitalizmus dinamikája.* Fordította Ábrahám Zoltán és Tóth Gábor. Európa Könyvkiadó. Budapest, 2008. 15. o.) Már megint hajó!

[6] Az érvényes kitűnő szó. Kijelöli, hogy az adott igazság mettől meddig van forgalomban, mikor az, ami. Ami érvényes, ideiglenesen csatlakozott az igazság kíséretéhez. Az igazság a valóság egyik nézete. A valóság az igazság gyakorlata. Az igazság addig létezik, amíg a valóságot gyakorolják. Ennek felborulásáról számol be Bruno Latour, amikor leírja, ahogy egy Brazíliában tartott konferencia szünetében, nem mellesleg tó mellett, egy kollégája félrevonja és zavartan kérdezi tőle: „Maga hisz a valóságban? / – Hát persze – mondtam nevetve. – De micsoda kérdés! A valóság olyasmi lenne, amiben hinni kell?” Ám tisztában van vele, hogy a kérdező ilyen válaszra számított: „Persze, hogy nem. Talán azt hiszi, ennyire naiv vagyok?” (Bruno Latour: *Maga hisz a valóságban? A tudományháborúk lövészárkaiból*. Fordította Kun János Róbert. In. Uő.: *Hibrid gondolkodás*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2021. 251. o.) Az igazság sorsa elválaszthatatlan a valóságétól.

[7] Norbert Elias: *Mozart. Egy zseni szociológiája*. Fordította Györi László. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000. 169–170. o.

[8] Bruno Latour: *Szembenézni Gaiával*. Fordította Kun János Róbert, Moldvay Tamás. Kijárat Kiadó, Budapest, 2025. 22. o.

[9] Latour uo. 29. o.

[10] Jan Patočka: *Může filosofie zaniknout?* Oikoymenh, Praha, 2024. A cím általam javasolt fordítása: Kimúlhat-e a filozófia?

[11] Hans-Georg Gadamer: *Miként járul hozzá a költészet az igazság kereséséhez*. Fordította Tallár Ferenc. In: Uő.: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994. 144. o

kép | vecteezy.com